

STRUKTURA I DIPLOMATIČKA ANALIZA ISPRAVA KNINSKOG KAPTOLA

MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu

UDK: 949.75:930.22
Izvorni znanstveni članak

Primljeno 10.IV. 1994.

Kninski kaptol kao "locus credibilis" djeluje od posljednje četvrtine XIV. stoljeća pa do pada Knina pod tursku vlast oko 1522. godine. Knin kao sjedište bana, pa banovca, sudbeno je sjedište čime je uvjetovana djelatnost kaptola. Kninski kaptol izrađuje autentične prijepise dokumenata, pred njim se sklapajau poslovi privatnih stranaka, te sudjeluje u sudskim poskovima odnosno provodi naloge više vlasti: banovca, bana, kralja, što podrazumijeva provođenje istrage, uvođenje u posjed i o izvršenom piše izvješće.

Diplomatička analiza isprava kninskog kaptola ukazuje da kninski kaptol radi po uzoru na kaptole kontinentalne Hrvatske, iako je u početku svoga djelovanja bio više pod utjecajem dalmatinskih kaptola.

U znanstvenoj i stručnoj literaturi malo se pisalo o kaptolskoj ispravi. Možda i s pravom, jer je točna tvrdnja da je ta isprava štura, da ne pokazuje diplomatske posebnosti, a nije ni po vremenu nastanka atraktivna kao npr. isprave hrvatskih narodnih vladara.¹ Međutim, ipak držimo da treba analizirati i utvrditi diplomatsku strukturu isprava kninskog kaptola, posebno s obzirom na prostor djelovanja kninskog kaptola na razmeđu utjecaja kao i na vrijeme pojave i djelovanja.

Kninski kaptol kao "vjerodostojno mjesto" (locus credibilis) započeo je obavljati funkciju u periodu jačanja utjecaja kraljevske vlasti, tj. u drugoj polovici XIV. stoljeća. Naime, u Dalmaciji je notarijat imao veliku važnost i tek uspostavom Ludovikove vlasti pojedini kaptoli i konventi postaju "loca credibilia".² U Zadru u kojem je notarijat izuzetno razvijen, kaptol dobiva privilegij 1371. godine da se može služiti autentičnim pečatom,³

¹ Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1985., str. 163; Stjepan ANTOLJAK, *Pomoćne istorijske nauke*, Kraljevo 1971., str. 79.

² Marko KOSTRENIĆ, *Fides publica (javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, Posebna izdanja knj. LXXVII, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1930., str. 111.

³ Marko KOSTRENIĆ, *Nav. dj.*, str. 111-112.

a 1383. godine to pravo dobiva i trogirski kaptol.⁴ Čini se da u perioda između ta dva datuma i kninski kaptol dobiva isto dopuštenje, na što upućuju isprave tog kaptola koje se tada javljaju, kao i dokument od 21. siječnja 1371. godine kojim kralj Ludovik dopušta zadarskom kaptolu uporabu autentičnog pečata "sicut cetera capitula, conventus et loca ... regnorum nostrorum Dalmatiae et Croatiae",⁵ što bi moglo upućivati na jednu širu akciju kralja Ludovika u tim krajevima. Međutim značajniju aktivnost kaptolske kancelarije u Kninu uočavamo poslije mletačke okupacije Dalmacije, tj. nakon 1420. godine, o čemu svjedoči brojnost isprava koje je izdao kninski kaptol nakon tog perioda.

Ako pretpostavimo da je u vrijeme vladavine i utjecaja kralja Ludovika izraženog u Kninu, kaptol dobio ovlasti da kao "vjerodostojno mjesto" obavlja odgovarajuće zadatke, to u dostupnoj nam izvornoj građi možemo uočiti i dvije različite etape rada kaptolske kancelarije. Naime, iz druge polovice XIV. st. sačuvano je malo dokumenata što ih je izdao kninski kaptol. S. Gunjača iznosi pretpostavku da se dokumenti nisu sačuvali ili nisu podnosili konkurenciju "u ovom razdoblju jakog utjecaja bana", jer "banov prestiž zastalno je potisnuo riječ kninskog biskupa".⁶ Iz toga razdoblja dostupno je nekoliko dokumenata iz 1381. godine te 1382. i 1383. godine, kao i grupa isprava koje je sastavio kninski kaptol nakon obavljene reambulacije posjeda splitske menze.⁷ Tom su prilikom prepisani i ovjereni još neki značajni privilegiji izdani splitskoj crkvi kojima je ona dokazivala svoja prava na određene posjede.⁸

Drugo, značajnije razdoblje djelovanja kninskog kaptola, kao što smo već naprijed naveli, određeno je vremenskim periodom od 1420. godine, tj. od mletačkoga zauzimanja dalmatinskih gradova što se poklapa i sa zamahom i jačanjem hrvatskoga plemstva u Kninu i njegovom širem zemljopisnom području pa do kraja XV. stoljeća odnosno do pred pad Knina i njegovo zauzimanje od Turaka.⁹

Mi smo se kod izrade ovog rada služili uglavnom objavljenom građom kao i ponešto neobjavljenom iz Arhiva HAZU.¹⁰ Osim u *Diplomatičkom zborniku*, gdje ih je

---

⁴ Marko KOSTRENIČIĆ, *Nav. dj.*, str. 112.

⁵ Marko KOSTRENIČIĆ, *Nav. dj.*, str. 111-112.

⁶ Stjepan GUNJAČA, *Tiniensia Archeologica-Historica-Topographica II*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 7, Zagreb 1960., str. 53.

⁷ Lovre KATIĆ, *Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine*, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 5, Zagreb 1956., str. 135-177.

⁸ Jakov STIPIŠIĆ, *Tragom jedne bilješke Ivana Luciusa o jednoj hrvatskoj vladarskoj ispravi*, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, vol. 6, Zagreb 1969., str. 75-96; Stjepan ANTOLJAK, *Značaj i važnost isprave kralja Krešimira I za hrvatsku povijest X stoljeća*, *Radovi Filozofskog fakulteta god. 10*, sv. 10, *Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti* (4), Zadar 1972., str. 41-116.

⁹ Stjepan GUNJAČA, *Nav. dj.*, str. 66-71.

¹⁰ *Arhiv HAZU*, Šišićeva ostavština XIII B/78, (dalje: Šišićeva ostavština).

svega desetak objavljenih,¹¹ nalazimo isprave kninskog kaptola publicirane u *Šibenskom diplomatariju*,¹² a ponajviše u zbirkama izvora koje objavljuju građu koja se odnosi na pojedine plemićke obitelji. To su *Acta Keglevichiana*,¹³ *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*,¹⁴ kao i pojedini manji prilozi razbacani po pojedinim časopisima.¹⁵

Diplomatička analiza isprava

Jedan od osnovnih zadataka kaptola, pa tako i kninskoga, bilo je prepisivanje i potvrđivanje povelja, tj. izrađivanje tzv. autentičnih prijepisa (*transumpta authentica*).¹⁶ I dvije najranije nam poznate isprave kninskog kaptola upravo su to. Naime, 6. studenoga 1381. godine kninski kaptol potvrđuje ispravu bana Nikole iz 1345. godine i ispravu kralja Ludovika iz 1372. godine.¹⁷ Diplomatička struktura ovakvih kaptolskih isprava u osnovi je vrlo jednostavna i nema većih odstupanja niti među različitim kaptolima koji su radili autentične prijepise.

Protokol kao uvodni dio svake isprave koji se obično sastoji od invokacije, intitucije, inskripcije i salutacije u kaptolskim ispravama, kojima se potvrđuju neke druge isprave i vrši njihov prijepis, sastoji se često samo od *intitucije*. U dvije isprave koje ovdje analiziramo intitucija glasi: "Nos capitulum ecclesie Tininiensis". Dakako, nalazi se na samom početku isprave, te se odmah nadovezuje na formulu *promulgacije*, koja u ovakvim slučajevima glasi: "memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis". Tako se odmah ulazi u bit same isprave, jer je formula *promulgacije* sastavni dio tzv. *teksta* ili *korpusa* isprave, najvažnijeg dijela koji osim *promulgacije* može imati *arengu*, a uvijek ima *naraciju* s *dispozicijom* kao najvažnijim formulama isprave, te *sankciju*, *koroboraciju*, kao i čitav niz manjih formula. U ispravama koje analiziramo težište pravnoga čina je izraženo u *naraciji* i *dispoziciji* te, naravno, *koroboraciji*.

---

¹¹ *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (sabrao Tadija Smičiklas), JAZU, Zagreb sv. XVII (1981), XVIII (1990).

¹² *Šibenski diplomatarij*, Zbornik šibenskih isprava (priredili Josip BARBARIĆ i Josip KOLANOVIĆ), Muzej grada Šibenika, Šibenik 1986., 402 str.

¹³ Vjekoslav KLAJČ, *Acta Keglevichiana annorum 1322-1527*. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju, *Monumenta spectantia historiā Slavorum Meridionalium*, JAZU, vol. 42, Zagreb 1917., 129 str. (Dalje: *Acta Keglevichiana*)

¹⁴ THALLÓCZY Lajos - BARABÁS Samu, *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XXXVIII*, vol. I (Budapest MCMX) vol. II (Budapest MCMXIII) (Dalje: *Codex comitum de Frangepanibus*).

¹⁵ Ferdo ŠIŠIĆ, Iz arkiva u Željeznom, *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, god. VII, sv. 3, str. 137-177.

¹⁶ Stjepan ANTOLJAK, *Pomoćne istorijske nauke*, str. 79.

¹⁷ F. ŠIŠIĆ. *Nav. di.* str. 158-159.

Naracija započinje riječju "quod", a zatim slijedi navođenje neposrednih uvjeta koji prethode samom pravnom činu, u ovom slučaju izradi autentičnog prijepisa. Navodi se osoba koja je zatražila prijepis određenog dokumenta s *peticijom* koja npr. u ovim slučajevima glasi: "petentes nos vice et in persona ipsius nobilis domine precum cum instancia". Naime, destinatar (osoba kojoj je namijenjen pravni čin) je Margareta, udovica kneza Ivana Nelipića, a nju pred kninskim kaptolom zastupaju i u njeno ime traže izradu autentičnih prijepisa njezini podčinjeni službenici (familiares) i oni su ti koji su "ad nostram personaliter accedendo", donijeli su i pokazali ispravu koju traže "vt eadem literas de verbo ad verbum transcribi et transsumi". *Dispozicija* započinje riječima: "quarum tenor talis est", slijedi integralni tekst isprave, a pravni čin se zaključuje riječima: "de verbo ad verbum transcribi fecimus et transsumi, nostrique sigilli munimine roborari". Završna formula korpusa jest koroboracija, formula koja objašnjava način osiguranja pravnoga učinka te trajnost i svjedočanstvo. Kako se u slučaju kaptolskih isprava to postizalo pečaćenjem, formula koroboracije glasi: "In cuius rei memoriam presentes pendentis sigilli nostri munimine roborando duximus consignandas". *Eshatokol* kao zaključni dio isprave koji se sastoji od tri dijela, u kaptolskim ispravama, pa tako i u ovima ima samo formulu *datacije*, dok potpisa i aprekacije nema. Izražen je riječima: "Datum et transcriptum ...", a vremenski datum, jer zemljopisni nije niti naveden, tj. dan u mjesecu i godina datirani su po svetkovinama i danima u tjednu, te po stilu rođenja (stilus nativitatis, tzv. "annus Domini") određen je početak godine koji se računa od 25. prosinca. Na kraju isprave visi pečat kaptola na svilenjoj vrpci.

Ove dvije isprave, koje su u diplomatskom smislu sasvim identične, kao prototipovi za tu vrstu pravnoga čina gotovo potpuno ostaju za čitavog djelovanja kninskog kaptola kao vjerodostojnog mjesta. Izmjene na koje nailazimo gotovo su zanemarive.

Međutim, čini se, da je početno razdoblje djelovanja kninskog kaptola bilo otvorenije raznim utjecajima. Osvrnut ćemo se na dokument od 1383. godine. Kninski kaptol izdaje ovjerovljeni prijepis isprave kraljice Elizabete. U diplomatskom smislu to je opet jedan jednostavni sustav koji se sastoji kao i prethodne dvije isprave od: intitulacije, promulgacije, naracije, dispozicije s integralnim tekstom isprave koju ovjerava u sklopu koje je i formula koroboracije, te datacije.¹⁸ Pomalo je neuobičajena intitulacija koja glasi: "Nos capitulum universum Tiniensis ecclesie". Naime, u intitulaciji kninskog kaptola "universum" se nalazi samo u ovoj ispravi, a inače je bio sastavni dio intitulacije splitskog, ninskog, zadarskog, pa i nekih drugih kaptola. Posebno ćemo se osvrnuti na formulu datacije izraženu riječima: "Actum et datum Tenini, in ecclesia nostra cathedrali Sancti Bartoli, sub anno nativitatis Domini millesimo trecentesimo octuagesimo tertio, indictione sexta, die (...) temporeque sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Urbani, divina providentia pape sexti, pontificatu eiusdem anno

---

¹⁸Šibenski diplomatarij, str. 99-100.

quinto". Ovo je zanimljiva formula datacije s obzirom da ju nalazimo u ispravi kninskog kaptola, ali samo u ovoj ispravi. Posebno zanimanje izazivaju izrazi "actum" i "datum", jer u diplomaciji i kronologiji nije sasvim razjašnjeno točno značenje jednog i drugog izraza, mada je prevladalo mišljenje da "actum" podrazumijeva vrijeme pravnog čina, a "datum" mjesto i vrijeme izdavanja dokumenta. Možda bi se nekog traga takvog razmišljenja moglo pronaći i u formuli datacije dvaju prethodnih dokumenata gdje se uz izraz "datum" pojavljuje i izraz "transcriptum" koji bi se mogao poistovjetiti s izrazom "actum". No, sigurno je sasvim da se termin "datum" ipak upotrebljava općenitije u javnim, a "actum" u privatnim, pa tako i u notarskim ispravama dalmatinskih gradova, dok je za kaptolske isprave ipak uobičajeniji izraz "datum". Kao rijetkost jest i izricanje "data topica" tj. mjesta obavljanja pravnog čina i izdavanja isprave: "Tenini, in ecclesia nostra cathedrali Sancti Bartoli". Nadalje naveden je i stil koji kaptol upotrebljava u datiranju i to riječima "sub anno nativitatis Domini", mada češće je taj element izražen riječima "anno Domini". "Stilus nativitatis" u uporabi je u svim dalmatinskim gradovima osim u vrijeme bizantske vladavine i osim u Zadru gdje je u uporabi "stilus incarnationis", mada su isprave zadarskoga kaptola datirane u stilu "nativitatis". Na osnovi naprijed iznijetoga sve upućuje na zaključak da su utjecaji dalmatinskih gradova bili značajni. Formula datacije u potpunosti odgovara dataciji isprava zadarskoga kaptola, a ima nekih sličnosti i s ispravama splitskoga kaptola.¹⁹ Poneki elementi ove formule datacije kao što su indikcija, godina papinog pontifikata ukazuju na vezu notarske i kaptolske isprave, ali sasvim sigurno još više na vezu s gradovima Zadrom i Splitom u početku formiranja i djelovanja kninskog kaptola kao vjerodostojnoga mjesta.

Zanimljivu skupinu čine isprave koje je izdao kninski kaptol za potrebe splitskoga nadbiskupa Andrije, a u interesu očuvanja dobara splitske crkve. Naime, u okolnostima jačanja vlasti i utjecaja bosanskih vladara nad Splitom i slabljenja vlasti hrvatskougarskih vladara splitska je crkva počela gubiti ili jednostavno osjećati nesigurnost za svoje posjede. Andrija Gualdo, splitski nadbiskup od 1388. godine zamolio je stoga kralja Sigismunda koji se nakon bitke kod Nikopolja vraćao preko Carigrada, Dubrovnika, Splita i Knina 1396. u Ugarsku, da odredi pouzdanoga čovjeka da obavi reambulaciju posjeda splitske menze i da tako osnaži posjedovna prava splitske nadbiskupije i za budućnost. Kralj Sigismund je zadatak povjerio kninskom biskupu Ladislavu, ali obavljenom reambulacijom Andrija, splitski nadbiskup nije bio zadovoljan. Ponovnu reambulaciju Sigismund povjerava kninskom kaptolu i njegovom kanoniku Bartolomeju, sinu Tome iz Požege. O tome je sastavljeno izvješće kninskoga kaptola kralju Sigismundu upućeno 20. kolovoza 1397. godine.²⁰

Izvješće započinje formulom *inskrpcije* koja glasi: "Excelentissimo principi domino Sigismundo, dei gratia inclito regi Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. marchionique Brandenburgensi etc. domino eorum naturali". Inskripcija u pravilu može

---

¹⁹Diplomatički zbornik, sv. XVIII, str. 123-125, 241-244.

²⁰Vidi: Diplomatički zbornik, sv. XVIII, str. 251-266.

biti *opća* kada je namijenjena svima ili *posebna* kada je adresirana na jednu osobu. U slučajevima kada je isprava naslovljena na jednu određenu osobu - destinataru formula inskripcije u dativu nalazi se na prvom mjestu. To je primijenjeno i u ovom izvješću kninskoga kaptola kralju Sigismundu, a takve slučajeve nalazimo i u raznim dokumentima sličnoga sadržaja koje su izdali i drugi kaptoli, npr. požeški, zagrebački.²¹ Nakon formule inskripcije slijedi formula intitulacije koja glasi već uobičajeno "capitulum ecclesie Tinniensis", ali bez osobne zamjenice "nos" koja je inače sastavni dio intitulacije kninskoga kaptola kada njome počinje isprava. Isto tako je i u ispravama drugih kaptola. Nakon intitulacije u ovom izvješću kninskoga kaptola slijedi formula *salutacije* izrečena imenicom u akuzativu koja se smatra objektom od *verbum dicendi* koji nije izrečen ali se podrazumijeva u ovakvim dokumentima koji imaju oblik pisma. Kada je dokument upućen s niže na višu ustanovu formula salutacije sadrži izraze pokornosti i poštovanja, kao što je to u ovom slučaju i glasi "orationes in domino debitas et deuotas". *Naracija* (ili *ekspozicija*) i *dispozicija* sadrže najveći dio izvješća. Nalog kralja Sigismunda od 29. svibnja 1397. godine kojim se kaptolu kninskom daje zadatak da obavi reambulaciju i o tome napravi pismeno izvješće, kao i sve okolnosti koje su prethodile samoj reambulaciji posjeda splitske crkve možemo smatrati *naracijom* dokumenta kojega analiziramo. Reambulacija posjeda s opisom svih granica može se smatrati *dispozicijom*. Na kraju je formula *datacije* (koja sadrži i *data chronica* i *data topica*). Datiranje je kao i u većini isprava kninskog kaptola obavljeno po ferijama, tj. po svetkovinama i danima u tjednu, te po stilu rođenja Kristova. Zanimljivo je da su formula *datacije* i formula *koroboracije* u ovom dokumentu udružene i glase: "Datum Tininii secunda feria proxima post festum assumptionis beate Marie virginis sub appensione nostri capitularis sigilli pro ueritatis testimonio fide digno omnium premissorum. Anno domini MCCCXCVII."

Inače, povodom reambulacije posjeda splitske menze, kninski kaptol napravio je i više tzv. autentičnih prijepisa, jer je tijekom same reambulacije došlo do pravih sukoba. Splitski nadbiskup Andrija optuživao je mnoge za prisvajanja nadbiskupskih zemalja, premještanja granica i uskraćivanja desetine. Optuženi su se pozivali na pravo preskripcije, ali je kralj Sigismund odredio da zakon zastare u slučaju dobara splitske crkve ne vrijedi.²² Stoga su iz raznih montaneja prepisane isprave kojima je splitska crkva dokazivala mnoga svoja posjedovna prava. Posebno je zanimljiva isprava kninskoga kaptola od 29. lipnja 1397.²³ koja sadrži prijepise više isprava. To se prvenstveno odnosi na ispravu kralja Krešimira II. (?) iz 950. (?) godine koja je samo tu sačuvana, kao i prijepis dvaju dokumenata o posjedima crkve sv. Dujma u Splitskom polju i sv. Marije na Otoku. Ta isprava kninskoga kaptola ne sadrži nekih bitno

---

²¹Usporedi: *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, str. 268, 278-279, 301-302, 306-307 et passim.

²²J. STIPIŠIĆ, *Tragom jedne bilješke*, str. 91.

²³Usporedi: *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, str. 231-233; J. STIPIŠIĆ, *Tragom jedne bilješke*, str. 92-96; S. ANTOLJAK, *Značaj i važnost isprave kralja Krešimira I*, str. 44-47.

drugačijih elemenata u svojoj strukturi, osim što bismo upozorili na činjenicu da su u njoj dispozicija i koroboracija udružene i glase: "... transumpmi et transcribi fecimus ... maiori pro cautela et ad perpetuam rei memoriam nostrique maioris pendentis et autentici sigilli apensione fecimus communiri, communi iustitia suadente."

Krajem XIV. stoljeća osim naprijed spomenutih poslova kninski kaptol igrao je doista ulogu vjerodostojnog mjesta i tako da su pred njim stranke rješavale određene imovinsko-pravne odnose. Osvnut ćemo se stoga na ispravu od 26. kolovoza 1399. godine.²⁴ Pred kninskim kaptolom cetinski knez Ivan Nelipić daje plemiću Stjepanu Butinovačkom zemlju u Siveriću. Već se na prvi pogled ova isprava doima kao jedna razvijena uobičajena kaptolska isprava. Formula intitulacije je standardna (Nos capitulum ecclesie Tininiensis), spojena je s formulom promulgacije (memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis), a zatim slijedi tekst ili korpus sastavljen od naracije i dispozicije koji počinje s "quod ...". U naraciji se navode okolnosti koje prethode samom pravnom činu. Navodi se da su stranke osobno došle pred kaptol (ad nostram personaliter accedendo presenciam), zatim se ističu zasluge destinatarata (quod ipse pro fidelibus seruiciis et fidelium seruiciorum preclaris meritis, quibus memoratus Stephanus et filii eiusdem in diuersis periculis bellicosis discriminibus, non in modica sanguinis effusione et sua et suorum, ipsi comiti Iohanni multipliciter conplacuisse). Nakon toga slijedi najvažniji dio isprave, tj. dispozicija u kojoj se navodi objekt darovanja, a to je "quandam terram seu particulam possessionariam ... in villam Ziuerich hereditariam" koja se pred kaptolom (imo nostro in conspectu) slobodno daje, predaje i daruje (liberaliter dedit, contulit et donauit). U kaptolskim ispravama gdje kaptol nije sudionik pravnog čina nego samo svjedoči i sastavlja pravovaljani dokument o pravnom činu, ovdje je riječ o darovanju, sudionici pravnog čina tj. *auktor* i *destinatar* navedeni su u tom svojstvu tek u naraciji i dispoziciji. Tako i u ovoj ispravi tek u dispoziciji navedeno je *kome* je namijenjen pravni čin, makar se u početku naracije navode stranke, ali nije izričito naglašena uloga destinatarata. U dispoziciji ove isprave destinatar je naveden sasvim jasno, imenicom u dativu (anotato Stephano filio Buizini eiusque heredibus et suis). Kako ovaj dokument ima sve karakteristike privilegija u dispoziciji nalazimo i *formulu perpetuitatis* svojstvenu takvoj vrsti isprava, jer izražava da se darovanje podrazumijeva bez vremenskog ograničenja (in perpetuum). Isto tako u dispoziciji nalazimo i *formulu pertinencije* kojom se uz glavni objekt darovanja navode i sva ostala prinadleštva, koja mogu biti posebna i opća, a vrlo često su ta dva elementa kombinirana kao i u ovoj darovnici i glasi: "cum omnibus iobagionibus, sedilibus, vineis, agris, limitibus, aquis, pratis, fenilibus, pascuis et cum omnibus vtilitatibus et pertinentiis". Sam pravni čin zaštićen je *obligativnom klauzulom* kao i uobičajenom *formulom koroboracije* koja u ovom slučaju najavljuje da će pravni učinak, trajnost i svjedočanstvo biti osigurani pečaćenjem autentičnim visećim pečatom. Na kraju, *eshatokol*, zaključni dio isprave sastoji se samo od formula datacije.

---

²⁴Diplomatički zbornik, sv. XVIII, str. 479-480.

Nakon 1420. godine, kada bansku vlast obnaša Ivaniš Nelipić koji stoluje u Sinju i Klisu, u javnom životu Knina najveću ulogu igraju kninski biskup i kninski kaptol.²⁵ Pred kninskim kaptolom kao vjerodostojnim mjestom obavljaju se mnogi pravni činovi, posebno za hrvatske plemićke obitelji kontinentalne Hrvatske, za Nelipiće, Šubiće, Frankopane, Kurjakoviće, Talovce. Te okolnosti uvjetovane širinom djelovanja kaptola odrazile su se i u strukturi kaptolske isprave koja u diplomatskom smislu doživljava svoj puni razvoj, što se uočava i na prvi pogled. Dok je *protokol* u dokumentima koje smo naprijed analizirali uglavnom bio složen samo od *intitulacije*, u ovom razdoblju on se proširuje elementima koji su uobičajeni, a to su *inskrpcija* i *salutacija*. Te je formule imalo već izvješće kninskoga kaptola kralju Sigismundu od 20. kolovoza 1397. godine kojega smo naprijed spominjali. Već smo navodili da *inskrpcija* sadrži ime destinataru i to u *općem* obliku kada je namijenjena svima, a poimenično nekoj određenoj osobi. U slučaju kada je određeni dokument upućen jednoj osobi koja je viša po statusu, tada se formula inskripcije nalazi ispred intitulacije. To je pravilo primjenjivao i kninski kaptol. Kako je kninski kaptol veliki dio poslova obnašao po nalogu kralja, bana i drugih i o tome slao izvješća, to ćemo se zadržati na analizi takvih dokumenata koje često nalazimo u objavljenoj građi. U dokumentu od 22. svibnja 1423. godine²⁶ na prvom se mjestu nalazi inskripcija jer se kaptol obraća kralju Sigismundu: "Serenissimo principi ac clementissimo domino domino Sigismundo romanorum regi semper augusto ac Hungarie, Dalmatie, Croatie, Bohemieque regi, domino eorum metuendo". Ovakva titula kralja Sigismunda uz manje varijacije i uporabu nekih drugih atributa (metuendissimo, illustrissimo)²⁷ u formuli inskripcije ostaje uglavnom konstantna do proglašenja Sigismunda carem. Tada formula inskripcije u ispravi kninskoga kaptola glasi: "Serenissimo ac invictissimo principi et domino domino Sigismundo Dei gratia Romanorum imperatori semper augusto ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc., regi, domino ipsorum naturali gratiosissimo",²⁸ a gotovo je identično i obraćanje kralju Matiji Korvinu: "Serenissimo ac invictissimo principi et domino domino Mathie Dei gracia regi Hungarie, Dalmatie, Croatie, etc., domino ipsorum naturali gratiosissimo."²⁹ Obraćanje osobama nižima po statusu od kraljeva i cara bila su manje ponizna i kićena. Tako npr. glase: "Magnifico viro domino Nicolao de Gara regnorum Dalmatie, Croatie et Sclavonie bano",³⁰ "Spectabili et magnifico domino, domino Mathie Gereb de Wyngarth, regnorum Dalmatie, Croatie ac totius Sclavonie bano, /d/omino ipsorum honorando",³¹ itd. Kada je isprava kaptola namijenjena svima koji će rečeni dokument vidjeti ili se na njega

---

²⁵S. GUNJAČA, *Nav. dj.*, str. 69.

²⁶*Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 197.

²⁷*Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 230, 245.

²⁸*Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 299.

²⁹*Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, str. 80 et passim

³⁰*Acta Kegelvichiana*, str. 110.

³¹*Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, str. 171.

pozivati, formula inskripcije ima standardni oblik: "Omnibus Christi fidelibus presentibus et futuris, presencium noticiam habituris",³² te se obvezatno nalazi iza formule intitulacije. Svako izricanje destinataru, tj. formule inskripcije u protokolu podrazumijeva i formulu *salutacije* - pozdrava. Salutacija se izriče imenicom u akuzativu. U ispravi s općom inskripcijom obično u kaptolskoj pa tako i u kninskoj glasi: "salutem in salutis largitore".³³ Naime, formula salutacije determinirana je inskripcijom. Kada je dokument upućen od više osobe nižoj po statusu, izriče ljubav i poštovanje, a kada je obratno, izriče pokornost i poštovanje. O statusu osobe ovisi i stupanj pokornosti izražene u salutaciji. Kada se kninski kaptol obraća kralju Sigismundu, formula salutacije glasi: "Orationes in Domino humillimas et devotas cum perpetua fidelitate",³⁴ c a r u Sigismundu kao i kralju Matiji Korvinu pozdrav je neznatno drugačiji: "Orationum suffragia cum perpetua fidelitate".³⁵ Salutacija hrvatskim velikašima izriče nešto manji stupanj pokornosti. Pozdrav hrvatskome banu Nikoli Gorjanskom glasi "Amicicium paratam cum honore",³⁶ Petru Talovcu "Debitam reuerenciam cum honore",³⁷ isto kao i banu Matiji Gerebu.³⁸

Tekst ili *korpus* isprave kao najvažniji dio obično započinje *arengom*. Međutim, arenga je u kaptolskim ispravama vrlo rijetka. Ipak, nalazimo je u nekoliko isprava kninskoga kaptola. *Arenga* (*exordium*, *prologus*) sadrži moralnu poruku i opravdanje određenoga pravnog čina u dotičnoj ispravi. Gotovo u pravilu je nalazimo u testamentima. U ispravi kninskoga kaptola od 25. veljače 1441. godine³⁹ kojom se potvrđuje testament Jakova Bribirskoga nalazimo arengu sljedećeg sadržaja: "Quod nil certius morte nec incertius hora mortis, timens dei iudicium, nolens abintestatus de hoc seculo decedere, ne bona ipsius abintestata decederent, (suum in hunc modum condidit testamentum)", a ona ne odstupa bitnije od arengi iz sličnih dokumenata, osim što je nešto opširnija.⁴⁰ U ispravi od 9. lipnja 1489. godine⁴¹ kojom kninski kaptol obznanjuje da je izvršio nalog kralja Matije Korvina nalazimo arengu koja glasi: "Quoniam unicum est obliuionis remedium scilicet scriptura, que calumpniis infert silencium et modum explicat contencionis, sua serie loquitur presentibus et posteris veritatem". Ispravu slično komponira i zagrebački kaptol kada po nalogu kralja Matije

³²Šišićeva *ostavština* (To su prijepisi isprava iz različitih arhiva), br. 210. Po Šišićevoj bilješci original se nalazi u Arhivu Mađarske akademije nauka u zbirci grofa Ivana Széchenya.

³³*Isto*.

³⁴*Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 197, 204 et passim.

³⁵*Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 299; vol. II, str. 132.

³⁶*Acta Keglevichiana*, str. 110.

³⁷Šišićeva *ostavština*, br. 163. (3. svibnja 1442. godine).

³⁸*Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, str. 171.

³⁹Šišićeva *ostavština*, br. 158. (3. veljače 1441. godine).

⁴⁰Usporedi dokumente: *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, str. 126, 159.

⁴¹Šišićeva *ostavština*, br. 210. (9. lipnja 1489. godine).

Korvina 16. kolovoza 1475. godine⁴² uvodi u posjed nekih dobara Nikolu, sina Bartola Frankopana. U tom se dokumentu pojavljuje arenga: "Quoniam labente temporum curriculo rem gestam celat oblivio discretorum, proinde adinvenit prudentia sua facta posteris reservanda patrociniio litterarum perhemnare". Uočljiva je velika sličnost u poruci arenge, a obje se pojavljuju u ispravama kojima se putem kaptola uvode u posjed određene ličnosti. Međutim, arenga nije imala neku značajniju ulogu u tekstu dokumenta osim da pridonese svojim stilom svečanijem izrazu, pa nije slučajno da je nalazimo u kaptolskim ispravama kada kaptol obavlja poslove po kraljevom nalogu.

Nakon arenge u tekstu ili korpusu isprave slijedi formula *promulgacije*. Međutim, već smo naprijed analizirajući kaptolske isprave uočili da u mnogima promulgacija slijedi odmah poslije intitulacije. U tim slučajevima promulgacija ima vrlo općeniti oblik: "Memorie commendantes significamus quibus expedit universis (per presentes)" ili samo "Memorie commendantes per presentes". Napominjemo da je takva promulgacija uglavnom u dokumentima koji nemaju izraženu inskripciju i kada se podrazumijeva da je isprava namijenjena svima kao dokument koji ima "javnu vjeru". U ispravama koje imaju razvijenije oblike nalazimo i drugačije izričaje promulgacije. Ako je protokol bogatiji i ako se završava salutacijom a *tekst* započinje formulom promulgacije, tada ona najčešće ima oblik: "Proinde ad universorum tam presencium quam futurorum noticiam harum serie uolumus peruenire". Ovakvu promulgaciju nalazimo i u već spomenutom dokumentu od 9. lipnja 1489. godine⁴³ i ona slijedi nakon arenge. U ispravama kninskog kaptola nailazili smo i na druge oblike promulgacije, a razlike su uvjetovane ponajviše inskripcijom odnosno ovisno o tome kome je dokument namijenjen. Kada je dokument upućen npr. kralju Sigismundu ili Matiji Korvinu, promulgacija glasi: "Noverit (eadem) vestra serenitas" ili "Vestra noverit serenitas", a kada je namijenjen banu: ""Vestra (eadem) noverit magnificencia".

Naracija ili *ekspozicija* i *dispozicija* najznačajniji su dijelovi teksta ili korpusa, a zapravo time i čitave isprave. *Naracija* je dio dokumenta koji govori o okolnostima koje prethode pravnom činu uz nabranje zasluga destinataru ili navođenje dokumentacije. Počinje obično sa "Quod" ili "Quia", a sadržaj ovisi ponajviše o pravnom činu. Zanimljiva je posebno zbog toga jer je to dio dokumenta koji obično donosi najviše povijesnih podataka kako o destinataru tako i kroz formule *peticije* i *intervencije* i o osobama koje su se zauzimale za destinataru. *Peticija* je u ispravama kninskog kaptola obično glasila: "petens nos et requirens debita cum instancia" ili "petens nos precum cum instancia".⁴⁴ Inače, uloga kninskog kaptola bila je posebno vezana uz djelovanje sudstva u Kninu, tj. mnoge isprave koje imamo sačuvane jesu razni izvještaji kralju, banu ili banovcu, koje šalje kninski kaptol obavještavajući ih o obavijenom poslu. Kaptol je pojedine osobe uvodio u posjed, obavljao reambulacije, pokretao istrage. Radio je to

---

⁴²Codex comitum de Frangepanibus, vol. II, str. 130.

⁴³Šišićeva ostavština, br. 210. (9. lipnja 1489. godine).

⁴⁴Acta Keglevichiana, str. 109; *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, str. 71.

na zahtjev (mandatum) kralja ili traženje i zamolbu (requistio, petitio) bana ili banovca. Naime, u kaptolskim ispravama pravi se razlika od zahtjeva kralja ili neke osobe niže po staležu. Često je u molbi bana ili banovca bila klauzula da se po obavljenom zadatku, a u određenom roku obavijesti kralj (domino nostro regi fideliter rescribatis),⁴⁵ ali isto tako u mandatima kraljevim nalazimo klauzulu da se o obavljenom poslu obavijesti bana ili banovca (termino assignato eidem bano vel vicebano regni nostri Croatie more solito rescribatis),⁴⁶ a ovisilo je o tome pred kim se vodila parnica o dotičnoj stvari. U izvješćima koje je sastavljao kninski kaptol u dijelu *teksta* kojega možemo u širem smislu smatrati *naracijom* donose se i zahtjevi ili molbe kralja, bana ili banovca, te taj dio možemo s diplomatskog gledišta smatrati *peticijom*, a što i kaptolski pisar izražava riječima: "legitimis requisitionibus prefati magnifici domini bani",⁴⁷ "prefati serenissimi domini nostri regis mandatis".⁴⁸ Za rješavanje sporova odnosno za izvršavanje naloga bilo kralja bilo bana ili banovca kaptol je određivao uz kraljevog čovjeka (homo regie maiestatis) i jednog svog (homo capituli fidelis, homo pro testimonio nostro fidedignus) na osnovi čijeg bi se izvješća, bilo izvještavalo kralja, bilo sastavljalo i izdavalo ispravu. "Vjermi" kaptolski čovjek bio je obično lektor ili arhiđakon i to lapački.

Obzirom na pravni čin *dispozicija* je najvažniji dio isprave, a ovisna je o sadržaju pravnog čina. U kaptolskim ispravama dispozicijom se smatra integralni dio teksta isprava koje se prepisuju, zatim granice posjeda kod reambulacija, čin uvođenja u posjed, razna razrješavanja posjedovnih odnosa i slično. U ispravama tipa privilegija kojim se darivaju posjedi nalazimo i uobičajenu formulu *pertinencije*, bilo općenitu, bilo s pojedinačnim nabranjem prinadleštva, a kao što smo već ranije uočili česta je kombinirana, opća i posebna formula *pertinencije*. Navodimo primjer jedne općenite formule iz dokumenta od 20. siječnja 1420. godine:⁴⁹ "cum suis veris et antiquis metis, ac cum omnibus ipsarum utilitatibus, fructibus et pertinentiis de iure et consuetudine ad eisdem pertinentibus", kao i jedne s pojedinačnim nabranjem iz dokumenta od 6. svibnja 1424. godine:⁵⁰ "cum universis eorundem castrorum et comitatus villis, possessionibus, proventibus, redditibus, tributis, terris cultis et incultis, vineis, silvis, nemoribus, pratis, fenetis, pascuis, aquis et aquarum decursibus, piscinis, venationibus, molendinis et molendinorum locis, montibus, collibus, vallibus et generaliter quibuslibet utilitatibus et pertinentiis eorundem quomodocunque et qualitercunque vocatis et appellatis".

Naravno, kada je u ispravi riječ o darovanju posjeda, u dispoziciji nalazimo i formulu *perpetuitatis*, a inače se u kaptolskim ispravama ona nalazi u formuli

⁴⁵ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, str. 132.

⁴⁶ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, str. 170.

⁴⁷ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, str. 133.

⁴⁸ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, str. 171.

⁴⁹ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 187.

⁵⁰ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 201-202.

koroboracije. U dispoziciji, kada se rješavaju pitanja darovanja, ona glasi "in perpetuum",⁵¹ a u koroboraciji "in cuius rei memoriis firmitatemque perpetuam",⁵² posebno ako se isprava odnosi na uvođenje u posjed, tj. kada kaptol svjedoči da je po nalogu izvršio uvođenje u posjed dotične osobe, te o tome izdaje ispravu. Ovisno o pravnom činu u ispravama se nalaze i tzv. *finalne klauzule* kojima je svrha štiti učinak pravnog čina, ali nisu neophodne. U ispravama kninskog kaptola često ih nalazimo i možemo ih grupirati u nekoliko skupina, dakako, ovisno o pravnom aktu. U ispravama kninskog kaptola koje se tiču uvođenja u posjed (statutio), bilo da je riječ o izdanoj ispravi ili o izvješću kralju nalazi se formula koja kaže da je ustoličenje izvršeno, a da se tomu nitko nije protivio: "nullo contradictore apparente".⁵³ U ispravi od 8. prosinca 1486. godine kojom kaptol obavještava palatina Emerika Zapolju o ponovnom uvođenju u posjed (restatutio) Šimuna Keglevića nalazi se *derogativna klauzula*: "previa racione non obstante",⁵⁴ kojom se derogira prije učinjeno uvođenje u posjed. *Obligativne klauzule* vrlo su različite i nalazimo ih u različitim dokumentima koji se odnose na posjedovne odnose, a njima kontrahenti jamče na više načina da će se pridržavati ugovora. U ispravi od 24. travnja 1442. godine kninski kaptol svjedoči da su se pred njim oko vlasništva posjeda Ograda sporazumjeli Ugrin Bribirski i Nikola Mikšić te održanje i poštivanje ugovora jamče: "Sub pena et obligamine centum ducentorum auri, mediam partem domino (bano ?) pro tempore constituto, aliam partem prefato Nicolao aut suis heredibus seu successoribus persolui conuincendo, qua pena soluta vel non, premissa semper permaneant in suo vigore".⁵⁵ Sličnu klauzulu nalazimo i u dokumentu od 11. lipnja 1448. godine,⁵⁶ dok u ispravi tipa privilegija od 26. kolovoza 1399. godine glasi: "Promittens et obligans (...) ab omnibus, indebite et minus iuste quoquo modo perturbare uolentibus, protegere et tueri propriis laboribus et expensis",⁵⁷ a bitnijih razlika nema niti stotinjak godina kasnije, što se vidi iz isprave od 10. siječnja 1494. godine, a tiče se prodaje posjeda i obligativna klauzula glasi: "Per se suosque heredes et successores ac posteritates universas promisit et se obligavit, (...) ab omnibus impedire uolentibus tueri, protegere et defensare in lite et extra suis propriis laboribus et expensis".⁵⁸ U ispravi od 23. travnja 1452. godine kojom kaptol kninski svjedoči da je Jakov Bribirski ponovno potvrdio svoj testament obligativna klauzula glasi: "Obligamus secundum ultimam legacionem meam testamentariam".⁵⁹ Kada

---

⁵¹ *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, str. 479-480.

⁵² *Šišićeva ostavština*, br. 210; *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, str. 148.

⁵³ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 198, 226, 231 et passim.

⁵⁴ *Acta Keglevichiana*, str. 29.

⁵⁵ *Šišićeva ostavština*, br. 161. (24. travnja 1442. godine).

⁵⁶ *Šišićeva ostavština*, br. 170. (11. lipnja 1448. godine).

⁵⁷ *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, str. 480.

⁵⁸ *Acta Keglevichiana*, str. 42.

⁵⁹ *Šišićeva ostavština*, br. 173. (23. travnja 1452. godine).

kninski kaptol izrađuje autentične prijepise navodi klauzulu "in locis necessariis exhibendis" ili "in locis opportunis exhibendas".⁶⁰

Međutim, poseban značaj u kaptolskim ispravama ima formula koroboracije kojom se najavljuje način i sredstvo kako se osigurava valjanost, tj. učinak, trajnost i svjedočanstvo pravnog čina. Poznato je da je pečačenje bilo sredstvo kojim su kaptolske isprave postizale i osiguravale "javnu vjeru". Formula koroboracije u kninskoj kaptolskoj ispravi tijekom vremena pokazivala je neke manje razlike, ali nije bilo bitnijih odstupanja kako unutar rada samog kaptola, tako niti u odnosu na isprave drugih kaptola. U ispravama iz 1381. godine ona glasi: "In cuius rei memoriam presentes pendentis sigilli nostri munimine (roborando) duximus consignandas",⁶¹ ali u ispravi od 19. studenog 1395. godine spojena je s dispozicijom i glasi: "(...) nostrique sigilli appensione fecimus communiri uberioem ad cautelam".⁶² Ipak kao najučestaliji oblik formule koroboracije u kninskim kaptolskim ispravama javlja se: "In quorum testimonium atque robur perpetuam firmitatem presentes cum appensione sigilli nostri duximus concedendas".⁶³ Iz naprijed iznijetoga možemo zaključiti da su kninske kaptolske isprave bile pečačene uglavnom visećim pečatom (cum appensione sigilli nostri, pendentis sigilli nostri munimine). Bilo je naime uobičajeno da se kaptolske isprave pečate ili visećim pečatom ili utisnutim. Kninski kaptol, mada smo iz formule koroboracije mogli zaključiti da se služio visećim pečatom, znamo da se služio i utisnutim. Čini se da se viseći pečat upotrebljavao za pečačenje isprava pisanih na pergameni. Takva isprava ima to istaknuto u koroboraciji. Međutim, primijetili smo da su neke isprave pisane na pergameni, da nemaju formulu koroboracije, ali su pečačene visećim pečatom.⁶⁴ Zamijetili smo da su isprave pisane na papiru bile pečačene utisnutim pečatom, te da sama isprava u svojoj strukturi nije imala formulu koroboracije, ali je zato imala formulu: "harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante" koja je bila objašnjena riječima: "quas sigillo nostro appressivo fecimus consignari",⁶⁵ u ispravi od 11. lipnja 1448. godine. Stoga smatramo da, kada u ispravi nalazimo gore spomenutu formulu, trebamo očekivati uporabu utisnutog pečata. To potkrepljuje i usporedba s ispravama nekih drugih kaptola, npr. čazmanskog kaptola.⁶⁶ Međutim, takvu formulu nalazimo i u drugoj polovici XV. i početkom XVI. stoljeća u ispravama zagrebačkog kaptola. U tim ispravama takva formula ili u nešto skraćenijem

---

⁶⁰ Šišićeva ostavština, br. 160. (21. ožujka 1442. godine), 178. (19. prosinca 1453. godine), 219. (7. prosinca 1498. godine).

⁶¹ F. ŠIŠIĆ, Iz arkiva u Željeznom, str. 158, 159.

⁶² *Diplomatički zbornik*, sv. XVIII, str. 71.

⁶³ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 300, 385; vol. II, str. 172 et passim.

⁶⁴ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol II, str. 133-135.

⁶⁵ Šišićeva ostavština, br. 170. (11. lipnja 1448. godine); *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 271.

⁶⁶ *Acta Kegelvichiana*, str. 53, 55, 63.

obliku (*testimonio presencium mediante*)⁶⁷ može upućivati na pečaćenje utisnutim pečatom, ali u ispravama zagrebačkog kaptola našli smo i prošireniji oblik koji ukazuje kakvim je pečatom potvrđena dotična isprava i nije uvijek riječ o utisnutom pečatu nego i o visećem (*harum nostrarum sigilli nostri appensione communitarum vigore et testimonio litterarum mediante*).⁶⁸ Istu formulu nalazimo i u ispravama kralja Sigimunda,⁶⁹ kralja Alberta⁷⁰ ali i kneza Dujma Frankopana.⁷¹ U svim tim slučajevima formula "*vigore et testimonio litterarum mediante*" ima dodatak o pečatu koji je uporabljen u dotičnoj ispravi i time se ta formula sve više osnažuje kao formula *koroboracije*.

Još jednom htjeli bismo istaknuti da dokumenti odnosno izvješća koje šalje kninski kaptol kralju nakon obavljenog posla, kao i takva izvješća drugih kaptola uglavnom nemaju nikakve formule *koroboracije*, ali imaju pečat i to uglavnom viseći.⁷²

Eshatokol kao završni dio isprave mogao se sastojati od tri dijela: potpisa, datacije i aprekcije. Kaptolske isprave, pa tako i kninske imaju samo *dataciju*. U ovom radu datacijom smo se bavili već prije analizirajući pojedine specifične oblike datacije, pa ćemo sada ponoviti neke opće zaključke. Spominjali smo da formula datacije može imati vremensko i zemljopisno određenje. Te elemente nalazimo i u kninskoj kaptolskoj ispravi, ali ne dosljedno. U najvećem broju slučajeva formula datacije započinje izrazom: "Datum" i slijedi vremensko određenje, a ponekad i geografsko (Tininii). Isprave su datirane po ferijama kao i isprave ostalih kaptola u kontinentalnoj Hrvatskoj i tijekom vremena nemaju odstupanja od tog pravila kao što smo uočili da je bilo u početku rada kninskog kaptola kao "vjerodostojnog mjesta". Tijekom čitavog djelovanja kninskog kaptola u ispravama je za određivanje početka godine bio "stilus nativitatis", tj. tzv. "annus Domini", a to znači da se početkom godine držao 25. prosinca. Tim stilom služili su se i ostali kaptoli u Hrvatskoj. O razlikama formula "Datum" i "Actum" i njihovom pojavljivanju u kninskoj kaptolskoj ispravi pisali smo u ovoj radnji već prije. Kao primjer najpotpunije formule datacije možemo navesti ovu iz isprave od 28. siječnja 1420. godine: "Datum Tininii, in dicta ecclesia nostra cathedrali, die dominico proximo ante festum purificationis virginis gloriose, anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo".⁷³ Napominjemo da se ovakva formula datacije ne nalazi često u kninskoj kaptolskoj ispravi i da je najčešći oblik npr.: "Datum in festo beati Ambrosii episcopi anno domini millessimo quadringentesimo nonagesimo octavo supradicto".⁷⁴

---

⁶⁷ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, 319, 338.

⁶⁸ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, 289, 290, 334, 336, 337.

⁶⁹ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 233, 238, 249.

⁷⁰ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 321. (bilj. 71 je na sljedećoj stranici)

⁷¹ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 383.

⁷² *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. II, 133-135; *Acta Keglevichiana*, str. 37.

⁷³ *Codex comitum de Frangepanibus*, vol. I, str. 189.

⁷⁴ *Šišićeva ostavština*, br. 219. (7. prosinca 1498. godine).

Osvrnut ćemo se na još jednu vrlo interesantnu i znakovitu djelatnost kninskog kaptola. Naime, povlastica "vjerodostojnog mjesta" koju je imao kninski kaptol uključivala je i prevođenje, prepisivanje i ovjeravanje isprava pisanih glagoljicom i hrvatskim jezikom. Županijski sudbeni stolovi Lučke i Kninske županije izdavali su isprave pisane hrvatskim jezikom i baš za prevođenje tih sudbenih spisa bio je ovlašten kninski kaptol. Tako 18. ožujka 1458. godine⁷⁵ kninski kaptol potvrđuje latinski prijevod oporuke Jakova Bribirskog pisane "idiomate bulgarica", 7. prosinca 1498. prevodi, prepisuje i potvrđuje sudsku ispravu Lučke županije od 15. studenog 1498. godine⁷⁶ "de littera sclava in literam et linguam latinam" i to "prout melius potuimus". Možemo pretpostaviti, s obzirom da se kaže da je preveden spis "sa slavenskog pisma" na pismo i jezik latinski, da je pisan bio glagoljicom. U početku, kada je vlast, pa i banova kancelarija u Kninu bila djelotvorna, ona je onda tj. banov notar obavljao prijevode takvih sudskih spisa. Tako u ispravi bana Nikole Gorjanskog od 3. veljače 1397. godine⁷⁷ potvrđuje se nagodba koja je načinjena pred sudbenim stolom u Psetu a pisana je "literis et sillabis sclavonicalibus". Prevodi je notar i pisar (notarius et scriba) banov "in latinum".

Poslije pada Knina pod Turke (1522. godine) zagrebački kaptol preuzima prevođenje hrvatskih isprava na latinski jezik.⁷⁸

Nije potrebno isticati da su isprave kninskog kaptola pisane latinskim jezikom. Ali, moramo naglasiti da jezik kaptolskih isprava nije relevantan za proučavanje jezika. To je jezik šturih, ali vrlo jasnih, pravnih formula kojima su pravne radnje precizno opisane da ne bi došlo do nikakvih zabuna prilikom njihova provođenja u djelo. Gotovo da je i danas moguće rekonstruirati bilo koju ispravu u maniri kninskog kaptola uzimajući u obzir određeni pravni čin. Možda je nešto više slobode u jezičnom izražavanju moglo biti u ispravama koje kaptol izdaje strankama o sklopljenim poslovima pred kaptolom kao "vjerodostojnim mjestom", a tiču se posjedovnih odnosa, pa su razlike s obzirom na raznolikost poslova mogle doći do izražaja i u jeziku. To se moglo vidjeti u naraciji teksta, posebno ako se opisuju zasluge destinataru. Sve ostalo interesantno u jezičnom smislu je samo s pravnog aspekta.

Zaključak

1. Kninski kaptol kao "locus credibilis" djelovao je po prilici oko 150 godina, tj. od posljednje četvrtine XIV. stoljeća pa do pada Knina pod Turke, tj. do oko 1522. godine.

---

⁷⁵Šišićeva *ostavština*, br. 184. (18. ožujka 1456. godine).

⁷⁶Šišićeva *ostavština*, br. 219. (7. prosinca 1498. godine).

⁷⁷*Acta Keglevichiana*, srtr. 108-109.

⁷⁸Vjekoslav KLAJČ, *Povijest Hrvata*, knj. V, Zagreb 1973., str. 42.

2. Pojava i djelovanje kninskog kaptola kao "vjerodostojnog mjesta" usko je vezana uz Knin kao sudbeno središte. U početku djelovanje kninskog kaptola bilo je ograničeno zbog banske kancelarije koja je u Kninu imala sjedište vezano uz banski sud i bana koji je u Kninu i stolovao. U XV. stoljeću ban se manje zadržavao u Kninu, sudske ovlasti prenosi na banovca i tada kaptolska kancelarija preuzima značajan dio poslova koje je nekada vršio notar i pisar banov.

3. Analizirajući kninske kaptolske isprave uočili smo tri glavne skupine poslova koje je kaptol obavljao kao "locus credibilis": A) Izrađivao je autentične prijepise (transumpta authentica) i čuvao je originalne isprave. To je bio vrlo česti zadatak, a čak i prvotni svih kaptola kao "vjerodostojnih mjesta". B) Pred kninskim kaptolom stranke su sklapale različite pravne poslove, a kaptol je sastavljao i izdavao ispravu o sklopljenom poslu ovjerenu svojim pečatom. Prodavala su se i kupovala zemljišta, namirivali su se dugovi, vršile su se zamjene posjeda, ali su hrvatski velikaši i darivali zaslužne svoje plemiće. Kaptol može i na jednostrane zahtjeve stranaka na osnovi njihovih izvjava izdati i sastaviti ispravu, a najčešće se to odnosilo na testamente koji su u obliku kaptolske isprave izdavani. Isprave koje je kaptol izdavao o ovakvim poslovima su *privatnog* karaktera. C) Obzirom na brojnost sačuvanih i objavljenih spisa kninski kaptol je bio posebno aktivan u sudskim poslovima. U Kninu je kao što smo istaknuli već bila redovita stolica banskog suda. Krajem XIV. stoljeća uz bana za potrebe sudstva djelovala je i banska kancelarija. Međutim, u XV. stoljeću banovi makar su imali formalno sjedište u Kninu zbog potreba i situacije nisu se u Kninu stalno i zadržavali i poslove sudskih parnica prenijeli su na banovca i kraljeve prisjednike. Često stranke nisu bile zadovoljne tim i takvim suđenjem, pa su se prizivali na kraljev sud. U takvim slučajevima kninski kaptol je igrao veliku ulogu. Kod pretresa takvih presuda sudjelovao je kaptolski čovjek. Po obavljenom poslu i na osnovi njegova izvještaja kaptol je pismena izvješća slao na potrebne adrese, a i sastavljao je i izdavao ispravu po potrebi. Od kaptola se tražilo da uvede u posjed, da potvrdi uvođenje, da obavi prijenos vlasništva, da posvjedoči pravo nasljedstva, da pokrene istragu, da utvrdi i uredi granice posjeda. Dokumenti koje je kaptol sastavio, bilo da su u obliku izvješća, bilo isprave, a u vezi su s navedenim poslovima, imaju *javni karakter*.

4. Diplomatska analiza isprava kninskog kaptola ukazala je da je kninski kaptol radio po uzoru na kaptole kontinentalne Hrvatske, makar je u početku bio pod utjecajem dalmatinskih kaptola. Kaptolska isprava ne odudara od isprava drugih kaptola sa spomenutoga područja.

Mirjana Matjević Sokol: THE STRUCTURE AND TEXTUAL ANALYSIS OF THE
DOCUMENTS OF THE KNIN CHAPTER

Summary

The Knin chapter was active as a *locus credibilis* from the last quarter of the 14th century until Knin fell under Turkish rule around 1522. The activity of the chapter was determined by the fact that Knin was the seat of the ban, and later the banovac, and was thus a judicial seat. The Knin chapter made authentic copies of documents, recorded agreements between private parties, and participated in judicial affairs, implementing the orders of a higher authority, i.e. the banovac, ban, and the king. This means that the chapter carried out investigations, entered parties upon possession, and wrote reports on what had been done.

A textual analysis of the documents drawn up by the Knin chapter indicates that the Knin chapter operated after the model of the chapters in continental Croatia, although it had been more under the influence of Dalmatian chapters at the beginning of its activity.